

ВІДГУК

офіційного опонента Дмитрієвої Ірини Володимирівни на дисертаційне дослідження Позднякової Олени Леонтіївни «Теорія і практика функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами», поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка

Актуальність теми роботи та її зв'язок із планами відповідних галузей наук

Послаблення впливу соціуму як одного з чинників формування та розвитку особистості дитини, наростаючий у сучасному суспільстві прагматизм, соціально-економічні негаразди, кризові явища культурно-ціннісної сфери ведуть до втрати розуміння загальноприйнятих соціальних цінностей. У дитячому середовищі зростає рівень агресивності, роздратування, невпевненості у завтрашньому дні і, як наслідок, збільшується питома вага антисоціальних проявів серед дітей, що проявляється у збільшенні рівня дитячої та підліткової злочинності, ставленні до навчання, праці, культури, суспільства тощо. За таких обставин актуалізується необхідність у забезпеченні підростаючого покоління інструментарієм щодо життєвої та професійної стратегії розвитку, формування соціальних якостей, ціннісних орієнтацій, соціально компетентної поведінки, що будуть сприяти позитивному розвитку особистості, формуванню її свідомості і поведінки. Особливої уваги у цьому процесі потребують учні з особливими освітніми потребами (ООП), які мають необхідність у такому освітньому просторі, який би, з одного боку, без авторитарного тиску сприяв усвідомленому засвоєнню гуманістичних цінностей, формуванню морально-етичних ідеалів, а з іншого, – допомагав би в розумінні діалектики життя, постановці адекватних реальних життєвих цілей, формував знання, вміння, навички їх досягнення і протистояння негативним реаліям соціуму. У корекційно-педагогічному значенні – це осягнення значення власного життя в культурно-історичному

просторі і часі, життя в цілому, в тому числі і в конкретному освітньому процесі за допомогою виховання, це усвідомлення мети виховання у системі абсолютних гуманістичних цінностей, які втілюються у повсякденній реальності.

Отже, актуалізується роль освітніх інституцій різного рівня стосовно ефективності функціонування їх системи виховання на шляху соціального становлення учнів із особливими освітніми потребами. Серед цих інституцій важливе місце належить навчально-реабілітаційним закладам, педагогічна діяльність, інноваційні напрями роботи та корекційно-виховний потенціал яких вивчається несистемно, що об'єктивно зумовлює доцільність осмислення і творчого використання прогресивних ідей вітчизняного та зарубіжного досвіду специфіки виховного компонента у структурі корекційно-реабілітаційного супроводу дітей з ООП у названих соціальних інституціях.

Тому не викликає сумніву актуальність та доцільність проблематики, яку досліджує Позднякова Олена Леонтіївна. Актуальність дисертаційної роботи підтверджується й рядом визначених автором у процесі прогностичного дискурсу фактично існуючих суперечностей між теперішнім і перспективним, зокрема: багатовекторністю та поліпарадигмальністю наукового теоретизування з проблеми виховання дітей з особливими освітніми потребами на інституційному рівні і недостатністю обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження проблеми розвитку виховної системи навчально-реабілітаційного закладу; методологічною сформованістю алгоритмів і технологій педагогічного моделювання і недостатнім дослідженням специфіки розробки моделі виховної системи навчально-реабілітаційного закладу з урахуванням вимог до її кадрового забезпечення та педагогічних умов розвитку; зростаючою потребою у системній організації корекційного виховання дітей з особливими освітніми потребами і дефіцитом наукових узагальнень апробованих зразків цієї інноваційної практики в умовах навчально-реабілітаційних закладів. Зауважу, констатація того, що обрана для дослідження проблема є актуальною у колі проблем інклюзивної та спеціальної освіти, буде недостатньо, слід наголосити, що вона відноситься до кола

важливих соціально затребуваних проблем українського соціуму в цілому.

Важливо відзначити, що дисертація підготовлена в межах науково-дослідних тем кафедри ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом: «Принципи, закономірності, зміст, методи і форми навчання, виховання та реабілітації дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату».

Наукова новизна одержаних результатів, їх значення для науки й практики

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційного дослідження Позднякової О. Л., варто вказати на наступні результати, що мають вагому наукову новизну.

По-перше, заслуговує науковій увазі здійснене визначення концептуальних засад моделювання та практичного забезпечення виховної системи навчально-реабілітаційних закладів в єдності та взаємодетермінаціях управлінсько-організаційного і технологічно-методичного аспектів.

По-друге, цінним з педагогічної точки зору є обґрунтування моделі виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами, функціональний потенціал якої забезпечується синергією методологічно-цільового, суб'єктно-середовищного, функціонально-діяльнісного й управлінсько-результативного компонентів.

По-третє, визначним у прикладному аспекті є розроблення діагностико-методичної карти для комплексного емпіричного дослідження стану функціонування виховної системи навчально-реабілітаційного закладу відповідно до обґрунтованих діагностичних критеріїв: ціннісно-позиційного, освітньо-соціалізаційного, особистісно-поведінкового, просторово-адаптаційного, фізично-компенсаторного, фахово-компетентнісного й управлінсько-прогностичного.

До переваг дисертаційної роботи Позднякової О. Л. можна віднести її безсумнівне практичне значення, яке полягає у: використанні результатів дослідження при моделюванні виховної системи навчально-реабілітаційних

закладів України; розробці та впровадженні у практику роботи навчально-реабілітаційних закладів системи корекційного виховання дітей з особливими освітніми потребами; розробці авторських технологій педагогічного супроводу життєвої практики і педагогічного супроводу соціальної практики вихованців навчально-реабілітаційних закладів; розробці та впровадженні у практику роботи навчально-реабілітаційних закладів цільових виховних програм: «Україна в серці моєму», «Я – людина», «Праця в житті людини», «Я і моє здоров'я», «Екологічна просвіта», «Душа українця в мистецтві». Матеріали дослідження можуть використовуватись у навчальному процесі закладів вищої освіти при викладанні навчальних курсів за освітніми програмами «Спеціальна освіта», «Спеціальна психологія», «Логопедія», «Соціальна робота», для виконання студентами освітньо-кваліфікаційних робіт та реалізації наукових досліджень, присвячених вирішенню проблеми корекційного виховання дітей з особливими освітніми потребами.

Вважаємо, що елементи наукової новизни та практичної значущості результатів дослідження сформульовані коректно, їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Детальне ознайомлення з текстом дисертації Позднякової О. Л. дає підстави стверджувати, що підхід автора до окресленої в дисертації проблеми розвитку виховної системи навчально-реабілітаційного закладу у контексті новітніх багатовекторних та поліпарадигмальних підходів до визначення її методологічних орієнтирів відзначається фундаментальністю дослідження. Глибоке усвідомлення проблеми дослідження дозволили здобувачці досить коректно визначити науковий апарат дослідження, зокрема, сформулювати його мету й завдання, обґрунтувати гіпотезу, що й уможливило оптимальне визначення загальної стратегії наукового пошуку. В основу студіювання покладено методологічні принципи і підходи до організації наукових досліджень у галузі спеціальної освіти, теоретичні положення щодо

корекційної спрямованості навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами, психолого-педагогічні концепції системно-комплексного поєднання освіти і соціалізації дитини в умовах навчально-реабілітаційних закладів, методологічні підходи до проєктування та практичного забезпечення інноваційного розвитку закладу освіти у сучасному соціокультурному просторі (системний, синергетичний, діалектичний, особистісно-зорієнтований, компетентнісний, аксіологічний, акмеологічний).

Дисертація ґрунтується на багатій джерельній базі. Автором проаналізовано 527 джерел, із них 98 – іноземною мовою, в яких досліджувана проблема характеризується під кутом зору різних галузей науки, що створює передумови для системного висвітлення теми. Підвищенню ступеня обґрунтованості отриманих результатів сприяло використання у процесі дослідження робіт вітчизняних і зарубіжних авторів (дисертації, монографії, публікації у періодичних виданнях тощо). Одержанню вірогідних результатів також сприяло застосування відповідного діагностичного інструментарію, який складається із вдало підібраних автором методів наукового пізнання: теоретичних, емпіричних, математико-статистичних. Як бачимо, вибір методів дослідження зумовлений поставленою метою й відповідає завданням, які вирішуються автором, що дало змогу здійснити комплексний аналіз предмету дослідження.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Логіка розгортання дослідницького пошуку в основній частині дослідження відбувалася згідно сформульованих дисертанткою завдань. Оцінюючи зміст й завершеність дисертації відмітимо, що вона є цілісним структурованим дослідженням, зберігає логічну послідовність та комплексність викладення матеріалу як на рівні роботи в цілому, так і в межах кожного окремого розділу, складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний зміст дисертації викладено на 635 сторінках, із них основного тексту – 407 сторінок.

Відтак, у *першому розділі* - «Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми функціонування виховної системи навчально-реабілітаційного закладу» (с. 43-114) синтезуються і критично осмислюються погляди представників різних галузей наукового знання про феномен виховної системи. Окрему увагу дисертантка звернула на необхідність обґрунтування сутності понять «система», «педагогічна система», «виховна система» (с. 48-52), «виховна система навчально-реабілітаційного закладу» (с. 53). У результаті аналізу та узагальнення існуючих наукових підходів до порушеної проблеми Поздняковою О. Л. докладно розглянуто ознаки, властивості, принципи, функції, закономірності, компоненти виховної системи та шляхи її розвитку. Належну увагу приділено обґрунтуванню закономірної наступності етапів становлення та розвитку виховної системи навчально-реабілітаційного закладу, при цьому авторський концептуальний підхід до характеристики основних чотирьох етапів розбудови та забезпечення стабільного її функціонування представляє певний науковий інтерес.

Окрему увагу дисертантка звернула на детальну характеристику цільової й організаційної специфіки виховної системи навчально-реабілітаційного закладу. Заслуговує схвалення і представлена у роботі відповідність напрямків виховання та реабілітації у навчально-реабілітаційних закладах (табл. 1.3.1, с. 104-105), що дало дисертантці змогу більш глибоко зануритися у порушену проблему дослідження.

Другий розділ «Корекційне виховання дітей з особливими потребами в умовах навчально-реабілітаційного закладу» (с. 115-183) присвячений теоретико-методологічному аналізу цільових, змістових і організаційно-методичних аспектів корекційного виховання. З достатньою повнотою дисертанткою репрезентовано основні методологічні підходи до навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами, визначено завдання, види, основні принципи та прийоми реалізації корекційного виховання.

Проаналізований автором досвід вітчизняних і зарубіжних учених з досліджуваної проблематики дав можливість дослідниці визначити сутність

корекційного виховання як чинника компенсації обмежень життєдіяльності дитини і забезпечення її особистісного розвитку та компетентно запропонувати п'ять вихідних положень щодо розбудови корекційно-виховної системи з реалізації механізму соціальної компенсації в умовах навчально-реабілітаційних закладів.

Багатовекторне охоплення вивчення сутності комплексного супроводу корекційного виховання учнів з особливими освітніми потребами дозволило автору розробити його структурно-функціональну модель (рис. 3.3.1, с. 173-174), у якій дисертантка виокремила мету, завдання, напрямки та результати комплексного супроводу, визначила взаємозв'язки та особливості його функціонування в умовах навчально-реабілітаційних закладів. Зроблені узагальнення і висновки є суттєвим доповненням до сучасних здобутків української корекційної педагогіки.

У *третьому розділі* «Моделювання та практичне забезпечення виховної системи навчально-реабілітаційного закладу» (с. 184-329) на підтримку й позитивну оцінку заслуговує презентована структурно-функціональна модель виховної системи навчально-реабілітаційного закладу, у якій автор виокремила основні чотири компоненти: методологічно-цільовий, суб'єктно-середовищний, функціонально-діяльнісний і управлінсько-результативний. Відповідний дослідницький алгоритм дозволив Поздняковій О. Л. на основі методології педагогічного моделювання визначити сутність і складові кожного компоненту.

Дослідницею цілком компетентно запропоновано педагогічні умови функціонування та розвитку виховної системи навчально-реабілітаційного закладу, які взаємопов'язано структуровано за функціональними кластерами: організаційний, змістовий і процесуальний. При цьому значну увагу автор зосереджує на програмно-технологічному забезпеченні виховної системи виходячи з нормативності організації громадянського, розумового, морального, екологічного, статевого, правового, трудового, естетичного та фізичного виховання в закладах освіти України. Цінним для практики

спеціальної та інклюзивної є розроблені автором цільові виховні програми («Україна в серці моєму», «Я – людина», «Праця у житті людини», «Я і моє здоров'я», «Екологічна просвіта», «Душа українця в мистецтві») і виховні технології (технологія педагогічного супроводу соціальної практики, технологія педагогічного супроводу життєвої практики вихованців та відповідно технологічні карти механізму кожного супроводу).

Цінним, з педагогічної точки зору є *четвертий розділ* «Експериментальне дослідження ефективності виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами» (с. 330-447), зокрема презентована автором програма дослідження ефективності функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами, яка логічно передбачає послідовність 5 етапів: пошуково-теоретичного, підготовчого, констатувального, формувального, контрольного-узагальнюючого. Відзначимо розроблену дисертанткою діагностико-методичну карту, яка складається із 22-х релевантних методик для отримання достовірних і вичерпних емпіричних даних за обґрунтованими діагностичними критеріями (ціннісно-позиційним, освітньо-соціалізаційним, особистісно-поведінковим, просторово-адаптаційним, фізично-компенсаторним, фахово-компетентнісним і управлінсько-прогностичним), специфікованих у відповідних показниках (с. 346).

Позитивним фактом є широка географія досліджуваних закладів: це дев'ять навчально-реабілітаційних закладів України, де було обстежено 2343 респондентів, з них: 1250 дітей з особливими освітніми потребами трьох вікових періодів: молодшого, середнього та старшого шкільного віку, 788 батьків вихованців, 305 педагогічних працівників.

Не викликає заперечень представлений у підрозділі 4.4 математико-статистичний аналіз динаміки підвищення показників ефективності функціонування виховної системи в експериментальних закладах у порівнянні з контрольними, який підтвердив ефективність формувального експерименту і свідчить про практичну значущість авторської структурно-функціональної моделі виховної системи та можливості її успішного впровадження у

навчально-реабілітаційних закладах за умов належного програмно-технологічного і змістовно-методичного забезпечення роботи за цим напрямом.

Висновки в повній мірі відображають основні наукові досягнення проведеного дослідження, містять узагальнюючі та конкретні заключення. В опублікованих працях повністю відображені основні результати проведеного наукового дослідження, поданого у дисертації.

Загалом дисертація Позднякової О. Л. свідчить про високий рівень її підготовки, досконалість володіння методикою дослідження і творчий підхід до розв'язання основних завдань дослідження.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Зазначимо, що зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними. Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що визначаються МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого Поздняковою О. Л. дисертаційного дослідження.

Дискусійні положення та зауваження

Як усяка наукова праця, присвячена дослідженню маловивчених соціально-педагогічних феноменів, дисертація Позднякової О. Л. містить і певні дискусійні положення, а відтак хотілося б уточнити й конкретизувати бачення автора щодо деяких із них:

1. У першому розділі дисертації доцільно було б надати власне авторське визначення концепту «виховна система навчально-реабілітаційного закладу».

2. Одним із конститутивних компонентів структурно-функціональної моделі виховної системи (рис. 2.1.1, с. 191) є методологічно-цільовий компонент, який включає методологічні підходи (системний, компетентнісний, гуманістичний, діяльнісний, особистісно-зорієнтований та проектно-технологічний). Однак серед визначених дисертанткою підходів потенційно

не був визначений здоров'язбережувальний підхід, що, на нашу думку, було б доречним, виходячи із необхідності створення здоров'язбережувального корекційно-розвиткового освітнього середовища в навчально-реабілітаційному закладі.

3. У процесі аналізу досліджуваної проблеми, на нашу думку, варто було б надати об'єктивну оцінку дослідницького екскурсу проблем організації існуючої системи корекційно-виховної роботи у навчально-реабілітаційних закладах України.

4. У дисертації спостерігається переобтяження розділу 3 надлишковим інформаційним навантаженням (наприклад, технологічна карта педагогічного супроводу соціальної практики вихованців, с. 313-317; технологічна карта технологічна карта механізму педагогічного супроводу життєвої практики вихованців, с. 324-327). Альтернативним варіантом розміщення вищезгаданих таблиць могли б бути додатки до дисертаційного дослідження.

5. Перспективною інновацією дисертаційної роботи слід вважати використання великої кількості діагностичних методик, при цьому автор не завжди конкретизує алгоритм їх проведення. На наш погляд до змісту діагностичного інструментарію доцільно було б включити питання, які розкривали б зміст окремих методик, зокрема запропонованих анкет і тестів. Це дозволило б отримати додаткові дані про ступінь ефективності функціонування всіх аспектів виховної системи навчально-реабілітаційного закладу.

Однак зазначені зауваження та побажання мають частковий характер і не впливають на високу загальну оцінку рецензованої праці. Мету дослідження досягнуто, завдання, що їх перед собою поставила дисертантка, виконано. Рецензована дисертація в цілому перебуває на висоті всіх відповідних вимог. Вона є цілісним, завершеним, самостійним дослідженням, яке присвячене темі, актуальній для сучасної педагогічної науки і практики. Усе це зумовлює наукову, зокрема теоретико-прикладну, значущість матеріалів цього

дослідження, які до того ж отримали достатню апробацію на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Загальний висновок

З огляду на вищезазначене вважаємо, що дисертаційне дослідження Позднякової Олени Леонтіївни «Теорія і практика функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами» за актуальністю, змістом, обсягом, науковою новизною, достовірністю, практичним значенням та повнотою викладу даних відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою КМУ від 24.07.2013 р. за № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка.

Офіційний опонент –

доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри
технологій спеціальної та
інклюзивної освіти
Державного
вищого навчального закладу
«Донбаський державний
педагогічний університет»

І.В. Дмитрієва Дмитрієва І.В.

Підпис професора І. В. Дмитрієвої **стверджую.**

Начальник відділу кадрів

Державного вищого навчального
закладу «Донбаський державний
педагогічний університет»

Є.С. Сілін Сілін Є.С.